

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Б. Н. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ

Д 08.18.571 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШИ

Кол жазма укугунда

УДК 336.71.078.3.

Абдуматов Кубанычбек Абдуматович

**БАНК СИСТЕМАСЫНДАГЫ КОНТРОЛЬ
ЖАНА АНЫ МОДЕРНИЗАЦИЯЛОО**

Адистиги: 08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана кредит

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2018

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы КУУнун Экономика факультетинин Финансы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи

экономика илимдеринин доктору, профессор
Биримкулова Кыял Дуйшенбековна

**Расмий
оппоненттер:**

экономика илимдеринин доктору, профессор
Искаков Издевалды Искакович

экономика илимдеринин кандидаты, доцент
Сагынбаева Айнура Табалдиевна

Жетектөөчү уюм:

Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик
курулуш, транспорт жана архитектура
университетинин Бухгалтердик эсеп, анализ
жана аудит кафедрасы
(720020, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш.,
Малдыбаев көч., 34 б).

Диссертация 2018-жылдын 27-апрелинде саат 14:00дө Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана Ельцин атындагы Кыргыз-Славян университетине караштуу Д 08.18.571 диссертациялык кеңешинде корголот. Дареги: 720020, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек жолу пр., 394, 300-ауд.

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин китепканасында таанышууга болот. Китепкананын дареги: 720020, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек жолу пр., 394.

Автореферат 2018-жылдын ____ мартында таратылды.

Окумуштуу катчы,
экономика илимдеринин кандидаты

Жээналиева М.А.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу: Кыргыз Республикасында финансы-кредит мекемелеринин ишмердүүлүгүн контролдоонун натыйжалуулугун күчтөндүрүү, анын ачыктыгы толук түшүнүктүүлүгүн жогорулатуу максатында банк системасын контролдук жөнгө салууну жаңылантуу жана модернизациялоо зарылдыгы менен;

кредит берүүчү уюмдарды модернизациялоо жана ЕАЭБдин шарттарына туруктуулугун жана финансылык каталарды алдын алуу максатында бүткүл банк системасынын стабилдүүлүгүн камсыздоо муктаждыгы менен;

Кыргыз Республикасында контролдун толук концепциясынын жана банктагы контролдоону өнүктүрүүнүн жоктугу менен шартталган.

Банктарды контролдоого байланышкан көйгөйлөрдүн бири – формалдуу баа берүүнү сапаттуу диагностикага алмаштыруу – чечилген эмес жана иштеп чыгаруу стадиясында турат. Банкты контролдоодон алыстаткан көптөгөн схемаларды түзүүнү шарттаган белгисиздиктерди жана дал келбестиктерди четтетүү максатында банк ишмердүүлүгү боюнча мыйзам ченемдери тактоону жана деталдаштырууну талап кылат. Кыргыз Республикасынын экономикалык шарттары банк операцияларын ишке ашыруу учурларында да массалык түрдө салыкты төлөөдөн четтөөгө жол берет.

Мамлекеттин да, банк системасынын да кызыкчылыктарын эске алып, банктардын иштешинин жаңы шарттары түзүү, мыйзамдын ченемдерине негизделген контролдоочу процедураларды жакшырта турган эл аралык формаларга жана усулдарга өтүү үчүн өбөлгөлөрдү калыптандыруу керек. Илимий инструментарий менен бекемделген финансы контролун модернизациялоо жана аны мамлекет тарабынан жөнгө салуу гана Кыргыз Республикасынын банк системасын өнүктүрүүдө жана финансылык абалын жакшыртууда натыйжа берет.

Диссертациянын темасынын илимий жана мамлекеттик ири программалар менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кыргыз Республикасынын финансы системасын реструктуризациялоо программаларын ишке ашырууга, атап айтканда, банктардын ишмердүүлүгүн жөнгө салуу жана көзөмөлдөө системаларын түзүүгө, Кыргыз Республикасынын банктарынын финансылык отчетторунун ачыктыгы эл аралык стандарттарына өтүү программасына, ошондой эле КР Улуттук банкын Өнүктүрүү стратегиясына жана Ж. Баласагын атындагы КУУнун Экономика факультетинин Финансы кафедрасынын окутуу процессиндеги илимий багытка байланыштуу.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты банк системасында финансы контролун модернизациялоо багыттарынын илимий негиздемеси, азыркы банктын талаптарына жооп берген методологияны жана инструменттерди иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максатына ылайык, теориялык жана колдонмо мүнөздөгү төмөнкүдөй милдеттер коюлат:

контролдоонун калыптануусунун этаптарына карата анын теориялык жана ченемдик-укуктук негиздерин тактоо, тиешелүү органдарга мүнөздөмө берүү, ошондой эле Кыргыз Республикасында банк контролун уюштуруу принциптерин аныктоо;

контролдоону уюштурууда түзүлгөн тенденцияларга таасир берген көйгөйлөрдү жана негизги факторлорду айкындоо жана Кыргыз Республикасынын банк системасында финансы контролун модернизациялоонун концептуалдык негиздерин, ошондой эле контролдоонун азыркы технологияларын колдонууга киргизүү багыттарын белгилөө;

Кыргызстандын банк чөйрөсүндөгү финансылык каталарды алдын алуунун рычагдарын жана банктагы контролду модернизациялоонун көйгөйлөрүн, негизги багыттарын аныктоо;

Көрсөткүчтөрдү сан менен баалоо усулдук инструментарийин негиздөө жана иштеп чыгуу, банктагы финансы контролунун процедураларын алардын ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу инновациялык технологияларды жана ченемдерди эске алуу менен өнүктүрүүнүн негизги ыкмаларын аныктоо;

банктагы финансы контролун өнүктүрүү концепциясын далилдөө, Кыргызстандын банк чөйрөсүндөгү контролдоо ишмердүүлүгүнүн түрлөрү боюнча анын максатка ылайыктуулугун жана натыйжалуулугун далилдөө.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы Кыргыз Республикасынын банк системасынын туруктуулугун камсыздоону шарттай турган уюмдун тобокелге багыт алган жана натыйжалуу контролу парадигмасына таянган банк системасындагы финансыны контролдоону модернизациялоо концепциясын түзүүдө турат.

Диссертациялык изилдөөнүн бир кыйла маанилүү натыйжаларына ээ болгон илимий жаңылыктары төмөнкүлөр болуп саналат:

- интеграция шарттарында азыркы банктагы контролдоону өнүктүрүүнүн артыкчылыктары аныкталды жана системага салынды, банктын ишмердүүлүгүнүн багыттары, каталар, тобокелдиктер жана финансы стабилдүүлүгүн жоготуу жааттары боюнча контролдоо реакцияларынын тиешелүү чараларын камсыздаган банктагы контролдоону модернизациялоонун инструменттерин өнүктүрүү сунушталат;
- банктагы контролду модернизациялоодо өз убагында аткаруу, жетиштүүлүк жана ырааттуулук принциптерин сактоо аркылуу банк системасын өнүктүрүүнүн азыркы моделин калыптандырууга негиздеме берилет, булл банк системасынын натыйжалуулугу менен стабилдүүлүгүнө жана улуттук финансылык коопсуздукка жетишүүгө мүмкүндүк берет;
- банктагы контролдоо процесстерин башкаруу жана калыптандыруу түзүмдөрүн эсепке алуу менен, коммерциялык банктардын финансылык туруктуулугун жана экономикалык абалын баалоону усулдук жактан камсыздоо менен, бүткүл банк системасы үчүн көрсөткүчтөрдүн бардык топтору боюнча корреляциялык анализди киргизүү менен банктагы

финансыны контролдоону уюштуруу ыкмасына илимий жактан негиздеме берилет;

- коммерциялык банктардын азыр иштеп жаткан жөнгө салуучу отчет берүүсүндө болгон кемчиликтерди четтетүү үчүн учурдагы абалдын мониторинги үчүн жана аларжы эл аралык банк тажрыйбасында пайдалануу үчүн жөнгө салуучу отчет берүүнү унификация жакка өзгөртүү сунушталат;
- электрондук контролдоону уюштуруу боюнча сунуштарга негиздеме берүү менен, банктын жана кардарлардын кызыкчылыктарында мүмкүн боло турган карама-каршылыктарды азайтууну эсепке алуу менен, купуялуулукту жана коммерциялык сырды сактоо менен банкты контролдонн инфраструктурасын өнүктүрүүнү камсыздаган рычагдар сунушталат жана чаралар иштелип чыккан.

Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгүдөй **илимий натыйжалар** алынган:

- банктагы финансыны контролдоонун маңызы такталган, банк чөйрөсүндө контролдоо системасын өнүктүрүү этаптарга бөлүштүрүлгөн;
- ата мекендик банк чөйрөсүндө чет элдик контролдоо системасынын тажрыйбасын пайдалануунун максаттуу артыкчылыктары иштелип чыккан;
- коммерциялык банктардын отчет берүүсүн өнүктүрүү, анын эл аралык банк тажрыйбасына карата унификациялоо сунушталат;
- дайыма өткөрүлгөн мониторингдин жана маалыматтардын анализинин көрсөткүчтөрү аныкталат жана деталдаштырылат, аларды контролдоо процессинде пайдалануу сунушталат;
- жөнгө салуучу отчетторго толуктоолору менен негиздеме берилет жана өзгөртүлөт, контроль жүргүзүүгө түзөтүүлөр киргизилет, анда корреляция усулдарын колдонуу менен негизги контролдоо процедуралары сунушталат;
- банктагы контролдоону модернизациялоонун ырааттуу аракеттеринин алгоритми иштелип чыккан, бул банктын финансы тобокелдиктери чөйрөсүндөгү багыттар боюнча контролдук жөнгө салуунун адекваттуу чараларын камсыздайт;
- банктагы контролдоонун учурдагы тажрыйбасын анализдөөнүн негизинде банк системасында тобокелдиктерди башкаруунун стандарттарынын жана усулдук камсыздалышынын алсыздыгы айыкндалат;
- банк системасында тобокелдиктерге жана көз карандысыз контролдоонун натыйжаларын пайдаланууга жараша контролдоону ишке ашыруунун концептуалдуу модели сунушталат.

Диссертациялык иштин практикалык мааниси. Банктагы контролдоону модернизациялоого, анын методологиялык аппаратын кеңейтүүгө, Улуттук банктын контролдоо функцияларын өнүктүрүүгө байланышкан экономика илиминде толук иштелип чыга элек багыт практикалык натыйжаларды алууга мүмкүндүк берди.

Кыргызстанда банктагы контролдоо жаатында түзүлгөн уюмдук-экономикалык мамилелерди өнүктүрүү боюнча концептуалдык, уюштуруучулук жана методологиялык мүнөздөгү конкреттүү сунуштар жана рекомендациялар иштелип чыкты. Бул сунуштарды бардык коммерциялык банктар өз ишинде пайдалана алышат.

Сунуштар «Ички аудит кызмат жөнүндө», «Финансыны контролдоо жана отчет берүү бөлүмү жөнүндө» жоболорду жана «КыргызКредитБанк» АККнын ички ченемдик документтерин иштеп чыгууда пайдаланылды. Илимий иштелип чыккан эмгектер Ж. Баласагын атындагы КУУнун Экономика факультетинин Финансы кафедрасынын окутуу процессинде пайдаланылууда.

КР финансылык туруктуу өнүктүрүүнү камсыз кылуучу негизги фактор болуп саналган, КБ көзөмөл кылуунун жана жөнгө салуунун банк контролунун эффективдүү инструмент катары **экономикалык маанилүүлүгү** аныкталды. Сунушталган концептуалдык моделди, ошондой эле, финансылык контролду модернизациялоо механизмдерин жана методдорун Кыргызстандын банк системасында ишке ашыруу экономиканы көтөрүүдө таасирдүү инструмент болуусу, КРУБ тарабынан ишке ашырылуучу банк контролунун механизмдерин жана инструменттерин иштеп чыгууда жана жакшыртууда жакшы таасирлерди берүүсү мүмкүн.

Диссертациянын коргоого коюлган негизги жоболору:

- банктагы финансыны контролдоо системасынын теориялык жана методологиялык өнүктөрү, ата мекендик банк чөйрөсүндө контролдоо системасында чет элдик тажрыйбаны пайдалануунун негизги артыкчылыктары жалпылаштырылат жана такталат;
- банк чөйрөсүнүн контролдоо системасын өнүктүрүүгө комплекстүү баа берилет жана ата мекендик изилдөөлөрдү анализдөөнүн негизинде этаптарга бөлүштүрүлөт
- экономиканын трансформациясы мезгилинде финансылык туруктуулукту жана ачыктыкты камсыздоочу өзгөчөлүктөр аныкталат жана конкреттештирилет;
- интеграцияланган экономикада бүткүл банк системасынын натыйжалуу иштөөсүн камсыздоочу банк контролуна негиздеме берилет;
- финансылык отчеттуулук боюнча сунуштар киргизилет, аны унификациялоо жана өнүктүрүү боюнча сунуштар берилет;
- учурдагы контролдоо системасы жана банк уюмдарынын ишмердүүлүк көрсөткүчтөрүнүн эсеби, финансылык туруктуулукка таасир тийгизген факторлор каралат, контролдоо учулдарын өнүктүрүү сунушталат;
- тобокелдиктерди эсепке алуу менен банк системасында контролдоонун концептуалдуу модели иштелип чыккан жана сунушталат.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертант тарабынан банк чөйрөсүн жөнгө салууда финансыны контролдоонун теориялык жана практикалык

өңүттөрү комплекстүү изилденип, жалпылаштырылган. Банктагы финансылык контролдун табияты жана маңызы жөнүндө теориялык түшүнүк кеңейтилет, банк ишмердүүлүгүнүн контролдоо системасынын өнүгүшү этаптарга бөлүштүрүлөт, финансылык каталарга алып келүүчү кемчиликтер айкындалат. Тобокелдиктерди эсепке алуу менен банк системасындагы контролдоонун концептуалдык модели иштелип чыккан жана сунушталат, учурдагы байкоо жана ишмердүүлүктү контролдоонун көрсөткүчтөрү системасын киргизүү менен, тобокелдиктердин транспаренттүү эместиги жана башкарылбастыгын айкындоо боюнча банктардын контролдоо блокторунун адистеринин аракеттеринин жаңы алгоритми сунушталат.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын апробациясы.

Диссертациянын негизги жоболору 2011-2016-жылдардагы Бишкек, Астана жана Алматы шаарларында өткөрүлгөн илимий конференцияларда талкууланды жана автордун тезистеринде, макалаларында апробацияланды. Банктагы контролдоону ишке ашыруу жаатындагы изилдөөлөрдүн практикалык натыйжалары 2011-2017-жылдардагы эл аралык конференциялардын жүрүшүндө сунушталган жана жактырылган. Алар:

- «Ислам финансылуусу: Казакстан Республикасындагы өнүгүшүнүн көйгөйлөрү, тенденциялары, келечеги» эл аралык конференциясы (Казакстан Республикасы, Астана ш., 2011-ж. 15 ноябрь);
- «Азыркы коомдун экономикасы: антикризистик өнүгүүнүн актуалдуу маселелери» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 2012-ж. 22-ноябрь);
- «Азыркы экономиканын көйгөйлөрү: глобалдык, улуттук жана региондук өңүт» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 2012-ж.);
- «Экономика, финансы жана айыл чарбаны башкаруу тууралуу актуалдуу маселелер» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 2013-ж. 26-апрель);
- «Азыркы шарттарда Кыргыз Республикасынын экономикалык өнүгүшүнүн көйгөйлөрү жана келечеги» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 2013-ж. 12-декабрь);
- «Улуу Жибек жолу жана Евразия экономикалык мейкиндиги» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 2015-ж. 24-апрель);
- «Илим, билим берүү, коом: өнүгүү тенденциялары жана келечеги» илимий-практикалык конференциясы (Россия, г. Чебоксары, 2015-ж. 13 декабрь);
- «Science and Practice: new Discoveries» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Чех Республикасы, Карловы Вары ш., 2015-ж. 24-25 октябрь);
- «Экономика илими: кечээ, бүгүн, эртең» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., 2014-ж. 29-30-октябрь).

Изилдөөнүн натыйжаларын жарыялоо. Изилдөөнүн бир кыйла маанилүү жоболору жана натыйжалары КР ЖАК тарабынан сунушталган басылмаларда жалпы 7 басма табак көлөмүндөгү 14 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 145 бет, аны ичинде 13 таблица, 9 сүрөт жана 152 аталыштагы пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө проблеманын актуалдуулугу жана анын иликтенген даражасы негизделип, изилдөөнүн максаты жана милдеттери илимий жаңылыгы формага салынды, иштин практикалык жана экономикалык мааниси аныкталып, диссертанттын жеке салымы, изилдөө натыйжаларын апробациялоо даражасы аныкталды, иштин структурасы жана көлөмү сунушталды.

«Банк чөйрөсүндөгү контролдоо системасынын теориялык жана нормативдик укуктук негиздери» деген биринчи главада банк контролунун маңызын аныктоого методологиялык ыкмалар каралып, банк чөйрөсүндөгү контролдоо системасынын теориялык жана ченемдик укуктук негиздери ачылды, ошондой эле чет өлкөлөрдөгү банк системасындагы контролдоону уюштуруунун тажрыйбалары жалпылаштырылды.

Азыркы учурдагы экономика жеке менчик ээлери, кардарлар, мамлекеттик органдар тарабынан ишке ашуучу глобалдык финансылык контролдун калыптануусу менен мүнөздөлөт жана ачык-айкындуулукту, тактыкты жана натыйжалуулукту талап кылат. Анын негизинде банктардын иштиктүү бедели, банк ичиндеги тобокелчиликтер, банктардын дагы, кардарлардын дагы, эл аралык кызматташуунун дагы ишмердигин консолидациялоо принциби камтылган. Өсүп жаткан эл аралык интеграция банк ишмердигинин контролдоонун бирдиктүү эрежесин калыптандыруу зарылдыгына жана аны өткөрүүнүн дүйнөлүк стандарттарына жакындоону алып келет. Бул аспектке маанилүү катары банк контролун калыптандыруу жана иштетүү эсептелет, бул жерде банк аркылуу реалдуу секторду жүзөгө ашыруу жүрөт. Банк системасынын рынок экономикасынын өнүгүүсүнүн жүрүшүнө тийгизген таасиринин күчөшү банк көзөмөлүнө, анын методологиялык камсыздалышына концептуалдуу талапты жогорулатат. Рынок экономикасынын заманбап шартындагы банктык көзөмөлдүн негизги милдети катары банк секторунун туруктуулугун жана ишенимдүүлүгүн камсыздоо эсептелет.

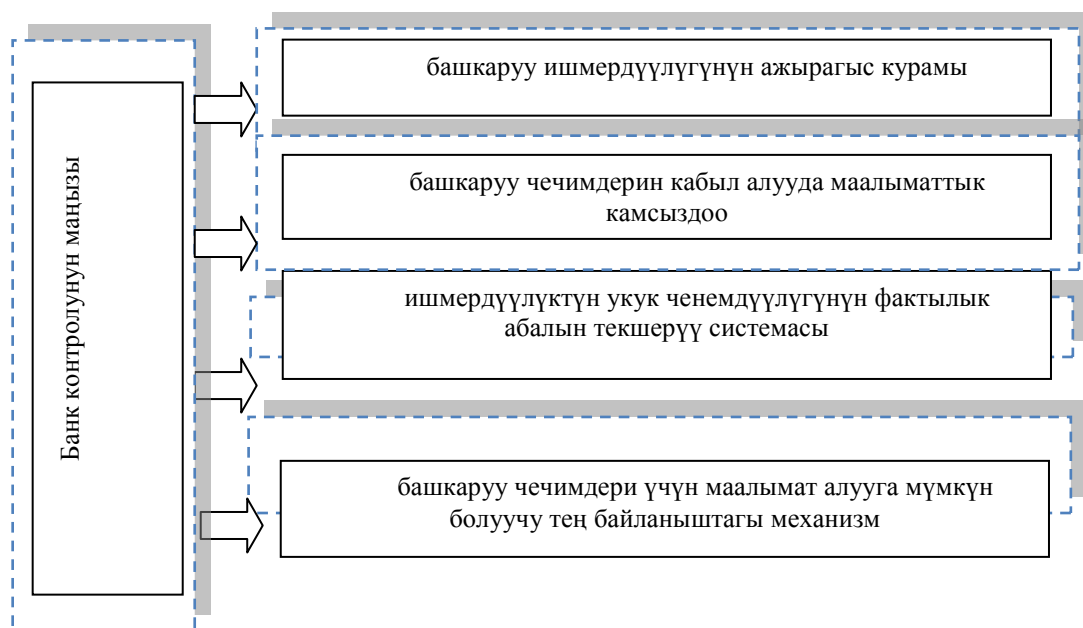
Илимий чөйрөдө банк тарабынан ишке ашуучу “финансылык контроль” түшүнүгү окумуштуу-экономисттер тарабынан ар кандай чечмелеенет. Түрдүү көз караштарды салыштыруу аркылуу биз схема түрүндө (1-сүр.) анын маңызын ачып бере турган аныктамасын иштеп чыктык.

Мамлекеттин экономикалык өнүгүүсүндө банк контролунун ролун түшүндүрүү дагы бирдей эмес:

Банктык контролдоону куралы маанилүү чарбалык милдеттерди чечүү максатында банктын үстүнөн контролдоо үчүн пайдаланууга керек;

Контроль натыйжалуу ишке көмөк көрсөтүү керек, муну менен кредиттик уюмдар контролдоочу органдар менен компромиске барууга милдеттүү эмес;

банк контролу банк секторунун ишмердигинин корпоратив ичиндеги тарап болуп эсептелет, ошондуктан аны өнүктүрүү проблемалары контролдоо оарганынын жана кредиттик уюмдун өз ара мамилесинин мүнөзү менен шартталган, бул ишмердик мезгил талаптарына туура келбейт.

1-сүрөт. Банк контролунун маңызын аныктоо

Булак: автор иштеп чыккан

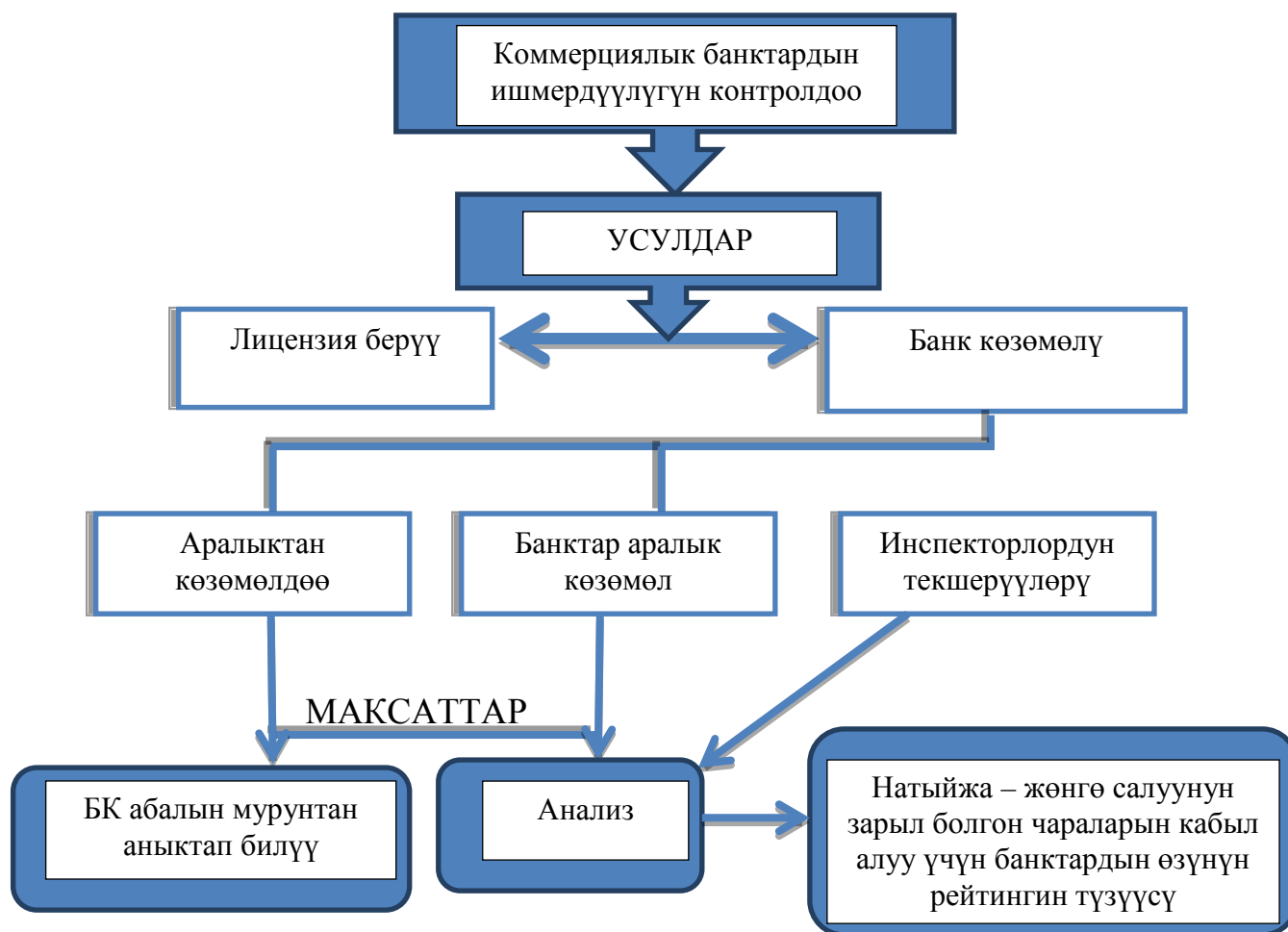
Изилдөөнүн жүрүшүндө контролдоо органдарынын керектүү методологиялык базасы менен камсыздалбагандыгы аныкталган. Банк ишмердигин текшерүүнүн ийкемдүү комплекстүү методикасы, ошондой эле контролдоонун жолго коюлган технологиясы жок. Банк көзөмөл методологиясынын классикалык вариантын сехма түрүндө берүүгө болот, ал эки негизги компонентти ичине камтыйт:

- 1) кредиттик уюмдун структуралык өзгөрүшүн макулдашуу жана лицензиялоо;
- 2) учурдагы контроль жана аны өткөрүү, ачуу.

Изилдөө укуктук ченемдик актылардын жашы иштелбегендиги банктарга Улуттук банктын өздүк капиталдарын тиешесиз активдер менен калыптандыруу, киреше көрсөткүчтөрүн манипуляциялоо боюнча тыюу салууларын айланып өтүүгө мүмкүндүк берерин жана буга байланыштуу салык милдеттенмелери, ошондой эле өз активдеринин сапаты, кредиттик портфелдерди көрсөттү.

Ошентип, Кыргыз Республикасындагы банк ишмердигинин үстүнөн калыптанган теориялык жана мыйзам чыгаруу негиздери, банктардын ишинин

үстүнөн контролдоонун натыйжалуулугун жана контролдук жол-жоболордо жаңы мамилелерди иштеп чыгууну талап кылат.

2-сүрөт. Коммерциялык банктарды контролдоонун формалары жана усулдары
Булак: автор иштеп чыккан

Кыргызстандагы банк контролунун азыркы абалын өнүктүрүүнүн заманбап этабына өтүү процессине аралык катары мүнөздөөгө болот. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкына мазмундуу сапаттуу контролго өтүүдө катуу позицияга коштомо көзөмөл талап кылынат жана аны шектүү операцияларга каршы колдонсо болот. Бирок Улуттук банкка муну менен дайыма эле өз учурунда банктардын финансылык проблемаларын өз учурунда аныктоого, банктын финансылык абалын чыңдоо боюнча профилактикалык ишти жүргүзүүгө, банк системасынын туруктуулугуна коркунуч келтирген начар банктарды алып салууга мүмкүн болбойт. Банк контролу жаңы контролдук куралдарды жана методологияны инновациялык технологияларды маалыматташтырууну эске алуу менен өздөштүрүүгө муктаж. Бирок Банк контролу ишин уюштурууда банк проблемаларын чечүүнүн иштиктүү куралы боло элек, кризистик кырдаалдарды алдын алуунун натыйжалуу механизмин айлана алган жок. Контролдоонун ченемдик базасы, теориясы жана методологиясы анын эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча конкреттүү сунуштамаларды иштеп чыгууну талап кылат.

Чет өлкөлөрдүн банк чөйрөсүндөгү контролдоону уюштуруу тажрыйбасын карап, аралаш финансылык контроль системасын белгилесе болот, борбордук банк контролдоо боюнча милдеттенмелерди башка мамлекеттик органдар менен бирге аткарганда, муну менен дистанциялык контролдоо жол-жобосу менен коштолгон коммерциялык банктардын иштешинин үстүнөн ички жана тышкы контролдоо системасынын өз ара тыгыз байланышы белгиленет. Кыргыз Республикасы үчүн топтолгон позитивдүү дүйнөлүк тажрыйбаны эске алуу маанилүү.

«Кыргыз Республикасындагы банк системасынын финансылык контролдоонун азыркы абалын баалоо» деген экинчи главада финансылык контролдоонун азыркы абалы талданды, өзгөчө контролдоонун автордук чечмелөөсү берилди, анын калыптануу этаптары бөлүндү, банк контролунун улуттук системасын уюштуруу принциптери келтирилди.

Экономиканын банк сектору тигил же бул өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсү менен байланыштуу, КР көзкарандысыз алгандан кийин саясий жана экономикалык хаос банк системасынын финансылык-экономикалык ишмердигинде да сөзсүз чагылдырылды: I мезгил – 1991-1995 жж., II – 1996-1997, III – 1998-2001, IV – 2001-2005, V – 2005-2010, VI мезгил – 2010-2016 жж.

Банк контролунун натыйжалуулугун жогорулатуу максатында банктардагы ички контролдоону күчөтүү, банк тобокелчилигинин банкынын башкаруу системасынын өнүгүшү, депозиттерди коргоо системасы, каржылоодогу ислам принциптерин жайылтуу жана НФКУга ченемдердин жана талаптардын оптималдаштыруу, ченемдик укуктук актыларды да жакшыртуу иштери уланды. Банк системасы бүгүнкү күндө КРде эле эмес, башка КМШ өлкөлөрүндө да финансылык системадагы тез өнүгүүчү сегмент болуп эсептелет.

Бул процесске позитивдүү финансылык-экономикалык саясат дагы көмөктөштү.

2.1-таблица көрсөткөндөй, Кыргызстандын коммерциялык банктарынын активдери 87,4 млрд. сомго өстү, 2012-ж. 178,2 млрд. сомго чейин, 2016-ж., 2,04 эсе көп, банк секторунун таза жалпы капиталы 15,9 млрд. сомго. 29,7 млрд. сомго чейин өстү. (өсүү 1,87 эсе).

2.1-таблица. Кыргыз Республикасындагы банктардын өнүгүү динамикасы

Көрсөткүч	2012	2013	2014	2015	2016	2016 2012- жылга карата % менен
Банктын таза жалпы капиталы, млрд. сом.	15,9	18,6	21,8	27,6	29,7	186,8
ИДПга карата % менен	5,1	5,3	5,5	6,5	6,5	127,5
Активдер, млрд. сом.	87,4	111,09	137,62	178	178,2	203,9
ИДПга карата %	28,2	31,3	34,6	42,0	38,9	137,9

менен						
Кредиттер, млрд. сом.	40,1	53,9	78,7	93,9	93,5	233,2
ИДПга карата % менен	12,9	15,2	19,8	22,2	20,4	158,1
Депозиттер, млрд. сом	43,6	58,6	78,03	100,2	107,1	245,6
ИДПга карата % менен	14,1	16,5	19,6	23,7	23,4	166,0

Булак: КРУБдун 2012-2016-жж. Жылдык отчёттору [25]

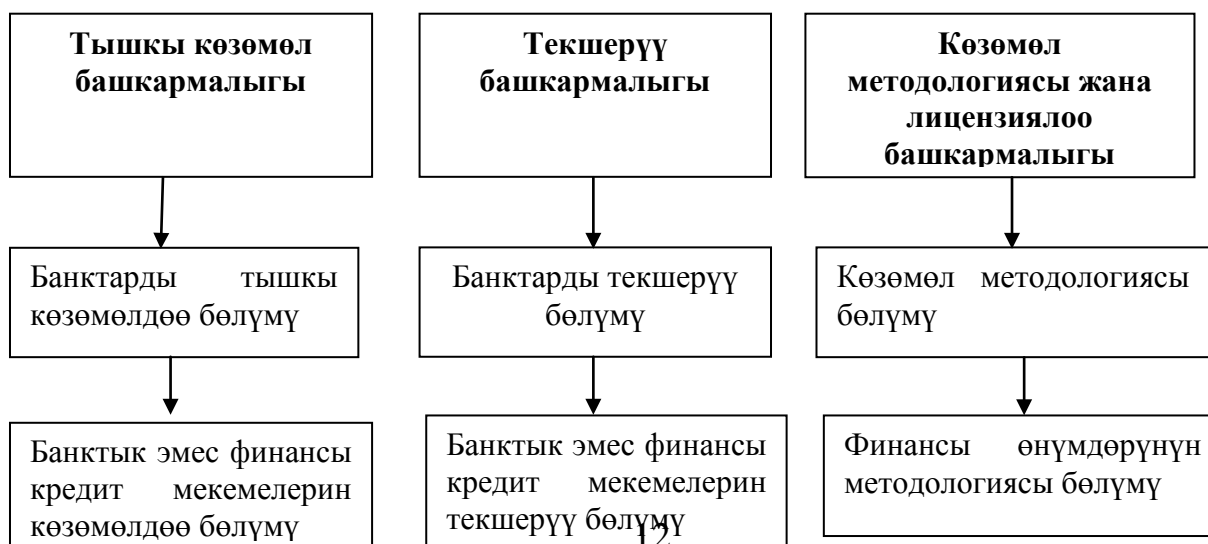
2016-жылдын аягында банктардын ссудалык портфели 107,1 млрд. сомду түзгөн же 2012-жылга каршы 63,5 млрд. сомго, тактап айтканда 2,5 эсе көбөйгөн (ИДПга карата % менен 20,4%ды түзгөн). 2016жылы банктардын депозитинин жалпы суммасы 50 470,7 млн. сомго, же 35,3%га көбөйүп, 107,1 млрд. сомду түзгөн, муну менен катар 2012-2016-жылга карата 2,5 эсе көбөйгөн (2.1-табл. караңыз).

Анализге алынган мезгилде (2012-2016-жж.) банк активдери ИДПга карата 28,2%дан 38,9%га чейин; таза менчик капитал – 5,1ден 6,5%га чейин көбөйгөндүгү байкалган.

Бирок, КР банк чөйрөсүн изилдөөлөр көрсөткөндөй, банк тобокелдиктери мүмкүндүгү көбөйгөн. Бул банктардын ссудалык портфелинин, ошондой эле банк ишмердүүлүктөрүнүн, жаңы кредит продуктуларынын киргизилишинин, анын ичинде ипотеканын, ошондой эле керектөөчүлүк кредиттеринин, ишкерлерге кредит берүүнүн кеңейиши менен түшүндүрүлөт. Ишкерлерге кредит берүү кредит портфелин көбөйтөт.

2.4-сүрөттө КРУБдун контролдоо органдарынын түзүлүшү көрсөтүлгөн. Мында банк контролун үч башкармалык: 1) Тышкы көзөмөл башкармалыгы; 2) Текшерүү башкармалыгы; 3) Көзөмөл методологиясы жана лицензиялоо башкармалыгы ишке ашырат.

Жыйынтыктап жатып, Кыргыз Республикасынын банк чөйрөсүнүн ишмердүүлүгүн көзөмөлдөө жана жөнгө салуу стабилдүүлүктү камсыздоо жана акча салгандардын жана кредит алгандардын кызыкчылыктарын коргоо максатында мыйзамдарга ылайык ишке ашырылат. Көзөмөлдөөнү жана жөнгө салууну аткаруунун негизги инструменттери тышкы көзөмөл менен комплекстүү жана адистештирилген текшерүүлөрдү айкалыштыруу болуп саналат.

2.4-сүрөт. КРУБдун контролдоо органдарынын уюмдук түзүлүшү

Кыргыз Республикасынын банк системасынын негизги тобокелдиктерин баалоо максатында банктардын капиталынын көрсөткүчтөрүн анализдейбиз (2.4-табл).

2.4-таблица. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын 2012-2016-жылдардагы капиталынын көрсөткүчтөрү [25]

Көрсөткүчтөр	2012	2013	2014	2015	2016	2016 2012- жылга карата % менен
Таза жалпы капитал, млн. сом	15,9	18,6	21,8	27,5	29,7	187 %
Таза тобокелдик активдер, млн. сом	56,2	76,2	100	122,9	119,8	213 %
Жалпы капиталдын адекваттуулук коэффициенти, %	28,3	24,5	21,8	22,4	24,8	88 %
Жалпы капиталдын адекваттуулук ченеми (аз эмес), %	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	100 %

Булак: КРУБдун 2012-2016-жж. Жылдык отчеттору [25]

2.4-таблицада көрүнүп тургандай, 2012-жылга салыштырганда 2016-жылы жалпы капитал 13,8 млрд. сомго көбөйгөн, таза тобокелдик активдер 2 эседен ашык же 63,6 млрд. сомго көбөйгөн. Анализге алынган мезгилде жалпы капиталдын адекваттуулук көрсөткүчү төмөндөсө да, бирок анын ченемдик деңгээлинен жогорураак болгон, бул банк системасынын финансылык тейлөөлөрдү кеңейтүүгө алып келген белгилүү бир потенциалын билдирет.

Коммерциялык банктардын валюталык тобокели КРУБ тарабынан чет элдик валютадагы активдердин жана милдеттенмелердин катышына, ошондой эле жалпы активдердин жана милдеттенмелердин үлүшүнөн улам бааланат.

2.5-таблица. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын 2012-2016-жылдардагы чет элдик валютадагы активдери жана милдеттемелери

	2012	2013	2014	2015	2016	2016 2012- жылга карата % менен

Чет элдик валютадагы активдер, млрд. сом	40,1	51,4	71,2	99,9	77,2	193 %
Чет элдик валютадагы активдер, %	46,2	46,3	51,8	56,1	43,3	94 %
Чет элдик валютадагы милдеттемелер, млрд. сом.	36,9	49	68	95,6	73,2	198 %
Чет элдик валютадагы милдеттемелер, %	52,9	53,1	58,2	62,9	49,0	93 %

Булак: КРУБдун 2012-2016-жж. Жылдык отчеттору [25]

2.5-таблицадагы маалыматтар көрсөткөндөй, коммерциялык банктардын валюталык активдери 2012-жылы 40,1 млрд. сомду же 46,2% жалпы активдерди түзгөн, ал эми чет элдик валютадагы милдеттемелер 36,9 млрд. сомго же бардык милдеттенмелердин 52,9%ын түзгөн. Банк чөйрөсүнүн ишмердүүлүгүнүн 2016-жылдагы натыйжалары боюнча валюталык активдер 77,2 млрд. сомду же 43,3% жалпы активдерди, милдеттемелер чет элдик валютадагы бардык милдеттемелерден – 49%ды же 73,2 млрд. сомду түзгөн.

КРУБ жеке өзү ченемдик-укуктук документтердин жана мыйзам актыларынын сакталуусу боюнча банк контролун кылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ, анын негизги максаты айрым банктардагы болуучу тобокелдиктерди төмөндөтүү жана бардык банк системасынын туруктуулук ишмердүүлүгүн камсыз кылуу, айрым учурларда катуу контроль, башкаруучулук жана контроль функциясын ишке ашыруу эффективдүү эмес болуп саналат.

Бир канча жыл жүргүзүлгөн инспектордук текшерүүнүн жыйынтыгы, негизинен коммерциялык банктардын финансылык абалы канааттандыруу экендигин айкындайт. Муну менен бирге, актив классификациясында жана шайкеш резерв түзүүдө, кредиттик башкарууда, инсайдерлер жана аффилирленген жактар менен болгон операцияда, кредиттик тобокелдикти башкарууда, чет элдик валюталар операциясында, депозитти сактоо системасында айрым мыйзам талаптарынын бузулгандыгы, ошондой эле, КР «Кылмыштуу кирешелерди легализациялоого (адалдоого) жана террористтик же экстремисттик ишти каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын айрым талаптарынын сакталбагандыгы орун алган. Айрым банктарда ички контроль жана банк тобокелдигин башкаруу системасында кемчиликтер аныкталды. Коммерциялык банктарды комплекстүү жана максаттуу текшерүүнүн жыйынтыгында, айрым талаптарды аткарууда кемчиликтер же бузуулар аныкталгандыгына байланыштуу, аларды коюлган мыйзам талаптарына ылайык келтирүү жана айрым операцияларды жүргүзүүдө келип чыгуучу банктагы жогорку тобокелдикти төмөндөтүү тапшырмасы берилген.

Биздин көз карашыбызда, финансылык абалы алдыңкы күчкө ээ болгон ири кардар үчүн күрөш эң башкы фактор болуп саналган, электрондук система бардык ишмердүүлүктү каптап жаткан учурда КР банк системасынын келечеги өзүнүн жаңы бийиктигине жетиш керек. Азыркы этапта банк системасында кардарларды тартуу жана жашоо үчүн күрөштө, алсак, кредит берүү боюнча пайыздык коюм өтө жогору жана дүйнөлүк стандартта банк которуусуна тоскоолдук жаратуучу төлөөгө мүмкүндүгү жок кардарлар маселеси сыяктуу айрым бир кыйынчылыктар кездешет.

Маалыматташтыруу шартында КРУБ айрым тобокелдиктерди башкарууну жакшыртуу жаатында жаңы эрежелерди жана сунуштарды иштеп чыгуусу зарыл, ички контроль системасын жана элементтерин, ошондой эле, банкты башкаруудагы аудиттик жол-жобону тактоо аркылуу банктардын иштөө эффективдүүлүгү жаатында оптимизация кылуу талап кылынат.

«Банк системасында финансылык контролду модернизациялоонун көйгөйлөрү жана концептуалдык негиздери» деп аталган үчүнчү бөлүмдө банктагы контролдоону модернизациялоонун жолдору аныкталат, банк ишмердүүлүгүндө тобокелдиктерди алдын алуу максатында унификациялоонун зарылдыгына негиздеме берилет, банктагы финансыны контролдоо процедураларын өнүктүрүүдөгү негизги багыттар комплекстүү изилденет жана банк чөйрөсүндөгү финансыны контролдоону өнүктүрүү концепциясы сунушталат.

Азыркы этапта Кыргыз Республикасындагы банк ишмердүүлүгүн жөнгө салуу саясаты банктардын операциялык ишмердүүлүгү көз карашынан боюнча бир кыйла либералдуу деп бааланууда. Валютаны жөнгө салуу жана контролдоо режимдери, капиталдын жана эсептердин кыймылы дүйнөлүк талаптарга жана стандарттарга ылайык келүүгө тийиш. Банктардын контролдоо системасын глобализацияга, дүйнөлүк мейкиндикке интеграцияланууга жана информатизацияга ылайык модернизациялоону тажрыйба далилдеп жатат. Мында төмөнкүдөй багыттар актуалдуу:

- ченемдик укуктук жөнгө салууну өнүктүрүү;
- усулдук камсыздоо (инструкциялар, усулдук көрсөтмөлөр, түшүндүрмөлөр);
- кадрдык камсыздоо (бухгалтердик кесипти калыптандыруу, бухгалтердик эсеп адистерин даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу);
- эл аралык кызматташтык (эл аралык масштабда аралашуу жана активдүү иштөө; жалпысынан банк ишмердүүлүгүнүн стандарттарын иштеп чыгууга жоопкерчиликтүү уюмдар менен өз ара иштешүү).

Бүгүнкү цифралык экономиканын электрондук эсептөөлөрүнө өтүү мезгилинде КРУБдун банк ишмердүүлүгүндөгү контролдоодо жана көзөмөлдөөдө компьютердик иштеп чыгуулардын негизинде иштелип чыгарылган практикалык инструменттердин, статистикалык маалыматтарды анализдөөнүн жана конкреттүү экономикалык жана техникалык-экономикалык кубулуштарды жана процесстерди контролдоону жана көзөмөлдөөнү финансы институттардын практикалык инструменттерин пайдалануу зарыл.

Төмөнкүдөй өзгөртүүлөрдү сунуштоону максатка ылайык деп эсептейбиз:

- коммерциялык банктардын азыркы отчеттуулугундагы кемчиликтерди жеңип чыгуу, кайталануучулукту кыскартуу жана маалыматтардын салыштырылбагандыгына жол бербөө, азыркы банк отчеттуулугунун Мезгилдүү жөнгө салуучу 37 бөлүмүнүн ордуна бөлүмдөрдүн санын кыскартуу;

- эл аралык банктардын практикасына ылайык колдонуу үчүн мамлекеттик классификаторду шайкеш келтирип бирдейлештирүү;
- маалыматтарга дайыма мониторинг жана анализ кылуу үчүн көрсөткүчтөрдү деталдаштыруу;
- отчет берүүнүн мезгилдүүлүгүн жана мөөнөтүн кыскартуу.

КРУБдан алынган маалыматтардын маңызын анализдөө менен корреляциялык анализди пайдалануу сунушталат, анда корреляциялык көз карандылык эки чоңдук үчүн гана жана бир нече банк үчүн гана милдеттүү түрдө белгиленбейт, анын жардамында бир нече варианттын ортосундагы байланыштарды (көптүк сандагы корреляция) жана бүткөл банк системасын анализдөөгө болот. Ал эми сызыктуу корреляциядан тышкары корреляциянын башка түрлөрү да болот. Корреляциянын коэффициенти эки өзгөчөлүктүн ортосундагы өз ара байланышты аныктоо үчүн пайдаланылат. Мисалы, кредиттер менен эсеп ставкасынын ортосундагы көз карандылыкты белгилөөгө болот. Мүмкүнчүлүктөрдүн маалыматтары «Евразийский сберегательный банк» ААКнын («Кыргыз Кредит Банк» ААКнын) 2012-2016-жылдардагы балансынын мисалында көрсөтүлдү, төмөндө стандартташтырылган маалыматтар келтирилди (3.1-табл.).

3.1-таблица. Стандартташтырылган маалыматтар (миң сом.)

Бөлүмдүн аталышы	2012	2013	2014	2015	2016	2016 жылга карата менен %
Акча каражаттары	36 095	41 273	35 504	47 131	84 465	234 %
Баалуу кагаздар	267 407	312 786	281 261	108 866	32 802	12 %
Кредиттер	49 181	23 991	27 565	155 202	188 766	384 %
Негизги каражаттар	89 141	84 337	80 737	90 840	104 994	118 %
Башка активдер	16 229	13 284	7 646	30 993	31 285	193 %
Депозиттер	-12 537	1 178	3 246	71 141	19 669	157 %
Банктардын кредиттери	56 556	24 469	12 665	13 813	27 433	49 %
Башка милдеттемелер	35 262	37 256	20 451	6 428	10 577	30 %
Акциялар	0	0	0	0	0	
Бөлүштүрүлбөгөн киреше	120 739	136 710	150 365	157 419	151 265	125 %
Ортонку квадраттын суммасы	658 073	675 284	619 440	681 833	651 256	
Ортонку квадраттын Дисперсия (D) суммасы / Объекттердин саны	65807,3	67528,4	61944	68183,3	65125,6	99 %

Булак: КРУБдун маалыматтары боюнча түзүлгөн [25]

Сунушталган маалыматтар бир нече жылга корреляция коэффициентин эсептөөгө мүмкүндүк берет (3.2-табл.). Корреляция коэффициентинин эсеби 0,999266016га барабар болгондугу активдер менен милдеттемелердин ортосундагы өз ара байланышты күбөлөндүрүп турат. Корреляция коэффициентинин чоңдугу модуль боюнча 1ге жакындыгы түз байланыштын болгондугун билдирип турат.

3.2-таблица. 2012-2016-жж. корреляциянын коэффициенти (миң сом)

1.	Акча каражаттары	-	1.	Акча каражаттары	0,832266463
	Баалуу кагаздар	0,858053721		Кредиттер	
2.	Кредиттер	0,879309359	2.	Банктардын кредиттери	-
	Негизги каражаттар			Депозиттер	0,582943863
3.	Башка активдер	0,724206076	3.	Башка активдер	-
	Депозиттер			Башка милдеттемелер	0,721677598
4.	Банктардын кредиттери	0,579606207	4.	Депозиттер	0,684382404
	Башка милдеттемелер			Кредиттер	
5.	Акциялар	-	5.	Баалуу кагаздар	-
	Бөлүштүрүлбөгөн киреше	0,378586376		Акциялар	0,157255039

Булак: автор иштеп чыккан

3.3-таблица. Регрессия сызыгы (миң сом)

№ п.п.	Бөлүмдүн аталышы	2012	2013	2014	2015	2016	2016 2012- жылга карата % менен
1.	Акча каражаттары	36 095	41 273	35 504	47 131	84 465	234%
2.	Баалуу кагаздар	267 407	312 786	281 261	108 866	32 802	12%
3.	Кредиттер	49 181	23 991	27 565	155 202	188 766	384%
4.	Негизги каражаттар	89 141	84 337	80 737	90 840	104 994	118%
5.	Башка активдер	16 229	13 284	7 646	30 993	31 285	193%
	Активдер БААРЫ:	458 052	475 671	397 209	433 002	442 312	97%
6.	Депозиттер	-12 537	1 178	3 246	71 141	19 669	157%
7.	Банктардын кредиттери	56 556	24 469	12 665	13 813	27 433	49%
8.	Башка милдеттемелер	35 262	37 256	20 451	6 428	10 577	30%
	Милдеттемелер БААРЫ:	79281	62 903	36 362	91 382	57 679	73%
9.	Акциялар	0	0	0	0	0	
10.	Бөлүштүрүлбөгөн киреше	120 739	136 710	150 365	157 419	151 265	125%
	Капитал БААРЫ:	120739	136 710	150 365	157 419	151 265	125 %
Орточо арифметикалык маани (\bar{x}/N)		65 807	67 528	58 393	68 180	65 125	

Булак: автор иштеп чыккан

Банктын ишин анализдөөнүн жана баалоонун натыйжалары боюнча ар бир натыйжа берүүчү көрсөткүч (мисалы, киреше, рентабелдүүлүк) деталдык факторлорго жараша болот, анда натыйжа берүүчү көрсөткүчтүн чоңдугуна көптөгөн факторлордун таасири изилденет. Ошондуктан изилдөөдө биз банктын

ишмердүүлүгүндөгү анализдик процедураларды адистердин жумушунда колдонууну карадык.

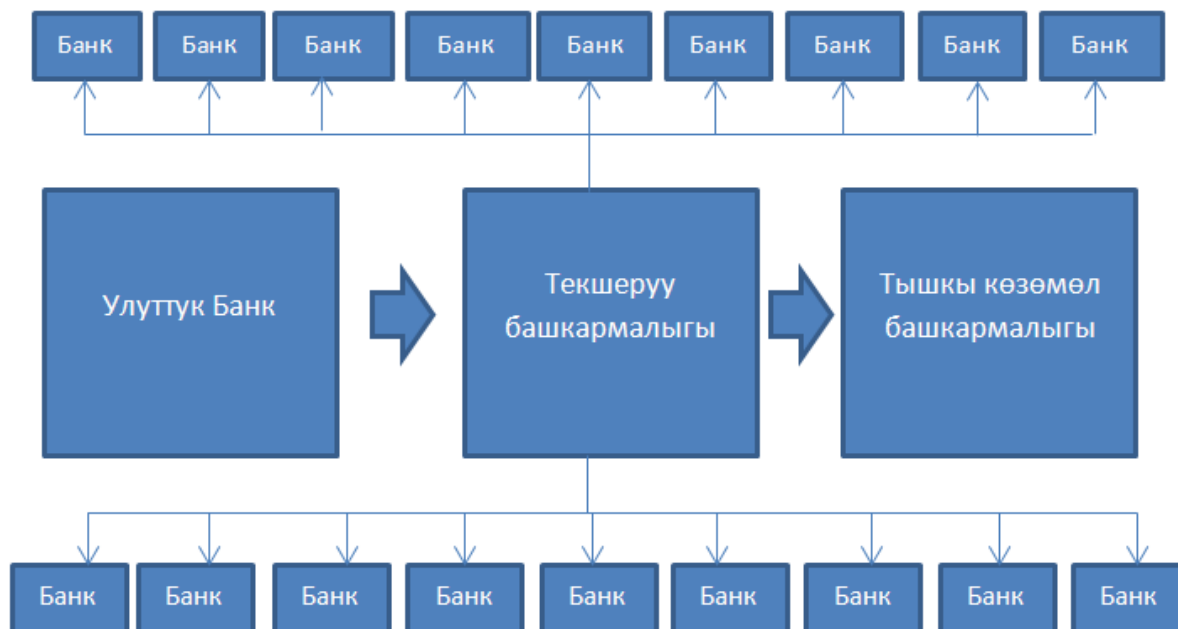
Банк системасын өнүктүрүүнүн эң маанилүү компоненти – бул банктагы контролду өнүктүрүү жана финансы чөйрөсүндөгү банктык эмес сегменттердин институционалдык өнүгүшү менен бир катар жөнгө салуу. Азыркы банктагы контролду жана көзөмөлдү ишке ашырууда жана колдонууга киргизүүдө банктагы контролдоонун эсеби жана отчет берүүсү үчүн эң так жана ыкчам деп эсептелген маалыматтык алдынкы технологияларды пайдалануу керек.

Банктагы контролго жана көзөмөлгө маалымат технологияларын киргизүүнүн негизги сапаттары:

- биринчи аткарылуучу операциялар үчүн эсептөөнүн өзгөчө билимин талап кылбаган, колдонууда жеңилдиги жана жөнөкөйлүгү;
- банктардын ишмердүүлүктөрүнүн жетиштүүлүгү жана ачыктыгы;
- финансылык жогорку контроль жана көзөмөл;
- эсепте каталарга жана бурмалоолорго жол берилбестик;
- ыкчам жана натыйжалуу контроль;
- башталышында эле финансылык өзгөчө ири салым талап кылынбайт;
- дайыма көп чыгымдарды талап кылбаган бир жолу финансылоо;
- коррупцияны түп тамыры менен жок кылуучу эң заманбап усул.

Аталган оң сапаттар мунун финансылык жана салык отчетторун берүүдө эң мыкты усул экендигин билдирет. Азыркы учурда бул чөйрөлөрдө IT аз-аздан колдонууга киргизилүүдө, бирок тийиштүү деңгээлде эмес.

Сунушталган схема жана контролдоо процесстери абдан жөнөкөй жана төмөндө көрсөтүлөт (3.3-сүрөт).

3.3-сүрөт. КР Улуттук банкынын операциясы

Булак: автор иштеп чыккан

Бул иште банктагы жөнгө салуу жана контролдоо системасын модернизациялоонун концепциясына салыштырмалуу биз айырмалап көрсөтпөгөн жактардын ролу өтө маанилүү эмес же аларды модернизациялоонун зарылдыгы жок.

Изилдөөдө сунушталган кайра өзгөртүүлөр Кыргызстандын экономикасын андан ары өнүктүрүүгө зарыл болгон талап болуп саналат. Тилекке каршы, бийликтин финансы чөйрөсүн модернизациялоо жаатындагы жай темпи, ыраатсыз жана толук эмес аракеттери өлкөнүн экономикасын кайтпас кыйынчылыктарга дуушар кылышы мүмкүн.

КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Банк системасын финансылык контролдоо проблемасын изилдөө төмөнкүдөй корутундуларды жана сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берди.

1. Өлкөдө банк чөйрөсүнүн иштөөсүнүн айкындыгын жана отчеттуулугун жогорулатуу максатында, финансылык контролдоонун теориялык жана ченемдик негиздерин түзүү жана өркүндөтүү, коюлган социалдык-экономикалык максатка жетүү боюнча финансы институту жана калкты банктык сапаттуу кызмат көрсөтүү аркылуу акырындык менен адекваттуу контроль саясатын жүргүзүү үчүн шарттарды камсыз кылуучу контролдун жаңы парадигмасын киргизүүгө мүмкүндүк болот.

2. Финансылык контролду терең түшүнүү жана натыйжалуу уюштуруу үчүн анын экономикалык маңызы жана мазмуну финансы-экономикалык категорияны изилдеген чет элдик окумуштуу жана практиктердин илимий көз караштарын жалпылоонун негизинде такталды, банк контролунун теория-методологиялык жана уюштуруу-методикалык негизи, анын спецификалык мүнөздөмөсү ачылып берилди.

3. КР банк көзөмөлүн жана финансы контролун уюштуруунун сунушталган принциптери, жалпы чөйрөнүн бирдиктүү процесси катары жана анын көзөмөлдөө максатында, көбүнчө банк системасынын туруктуулугун сактоо, банк контролунун трансформациялык ролу аныкталган экономикалык абалы өнүккөн өлкөлөргө туура келет.

4. ЕАЭБ ааламдашуу жана интеграция шартында банк секторун коргоо системасына сунушталган жаңы талаптар аныкталды, КР банк контролу натыйжалуу эмес, финансылык бузуулар улам өсүүдө.

5. Контроль структурасынын ачыктыгынын жетишсиздиги жана натыйжалуу эместиги аныкталды. Контролдоонун киреше жана чыгаша операцияларын жакшыртуунун, банк системасын оптимизациялоонун зарылдыгы аныкталды. Банк системасынын туруктуулугун жогорулатуу боюнча чаралар сунушталды.

6. БК системасынын туруктуулугун баяндоочу контролдук практика ишинин негативдүү жана позитивдүү өнүгүүсү жана банк контролунун натыйжалуулугун жогорулатуу максатында банк мыйзамдарын жакшыртуу, финансылык отчеттордун кыскартуу жана бирдейлештирүү зарылдыгы

аныкталды. Кыргыз Республикасынын банк системасын чыңдоону жөнгө салуучу банк контролун модернизациялоо боюнча сунуштар берилди.

7. Кыргызстандын банк системасын контролдоонун жетишпестиктерин, өзгөчөлүктөрүн жана спецификасын эске алуу менен контролдоону ишке ашыруунун концептуалдык модели сунушталды, ошондой эле, финансы контролун модернизациялоонун механизми жана методу сунушталды.

8. Бузууларды аныктоо, көзөмөл органдарынын ишине анализ кылуунун жыйынтыгын чыгаруунун методологиясын жакшыртуунун, коммерциялык банктардын отчеттуулугун жакшыртуу жана аларды эл аралык банк контролунун практикасына ылайык бирдейлештирүүнүн зарылдыгы аныкталды. Төмөнкүдөй сунуштар киргизилди:

коммерциялык банктардын азыркы мезгилдеги отчеттуулугунун кайталануусун кыскартуу жана маалыматтарды салыштырбоого жол бербөө, азыркы Мезгилдүү үзгүлтүксүз банк отчеттуулугунун 37 бөлүмүнүн ордуна бөлүмдөрдүн санын кыскартуу;

эл аралык банк практикасында колдонулган мамлекетке ыңгайлашкан классификаторду бирдейлештирүү;

үзгүлтүксүз маалыматтарды мониторинг жана анализ кылуу үчүн көрсөткүчтөрдү деталдаштыруу;

отчет берүүнүн мезгилдүүлүгүн жана мөөнөтүн оптимизациялоо.

9. Банк контролун жана мониторинг инструментин колдонуу менен анын эффективдүүлүгүн жогорулатуунун жана ИС колдонуу менен БК иштерин мүнөзүн көзөмөлдөөнү модернизациялоонун багыттары иштелип чыкты.

Иштелип чыккан диссертациянын негизинде банк көзөмөлүнүн жана контролунун моделине төмөнкүдөй жол-жоболор сунушталат:

отчеттуулукту жана башкаруу тобокелдигинин деңгээлин көзөмөлдөө;

коммерциялык банктарды кирешесинин көрсөткүчү боюнча иретке келтирүү;

КРУБ инспектирлөө башкармалыгынын ишинде финансылык отчеттуулуктун электрондук иштелмесин колдонуу.

10. Банк контролунун айкындыгын жана финансы отчеттуулугун камсыз кылуу үчүн жардам берүүчү көзөмөл кылуу чараларын колдонуу, кредиттик мекемелерди иштерин баалоо, финансылык туруктуулукту сактоо БК ишинин мүнөзүн эске алуу менен процедураларды жакшыртуу боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Банктагы контроль чөйрөсүн жакшыртуу жана экономиканы көтөрүүгө таасирдүү инструмент болууга мүмкүндү берүүчү, банк контролун өнүктүрүүнүн концепциясы аныкталды жана сунуш кылынды.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Абдуматов, К. А. Кыргызстандагы банк системасында инновацияны өнүктүрүүнүн айрым аспектиери [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Исламское финансирование: проблемы,

тенденции, перспективы развития в Республике Казахстан. – Астана, 2011. – 0,5 б. т.

2. Абдуматов, К. А. Кыргыз Республикасынын банк секторунун финансылык коопсуздугу [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Азыркы коомдун экономикасы: кризиске каршы өнүгүүнүн актуалдуу маселелери // Ж. Баласагын атын. КУУнун Жарчысы. – Атайын чыгарылыш. – Бишкек: Ж. Баласагын атын. КУУ, 2012. – 426 б. – 0,5 б. т.

3. Абдуматов, К. А. Кыргыз Республикасынын банк системасын контролдоону уюштуруу [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Азыркы экономиканын проблемалары: глобалдуу, улуттук жана аймактык аспекти // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Атайын чыгарылыш. – Бишкек: Ж. Баласагына атын. КУУ, 2012. – 426 б. – 0,5 б. т.

4. Абдуматов, К. А. Акчаны адалдоо Кыргызстандын экономикалык коопсуздугуна коркунуч катары [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Азыркы экономиканын проблемалары: глобалдуу, улуттук жана аймактык аспекти // Ж. Баласагын атын. КУУнун Жарчысы. – Атайын чыгарылыш. – Бишкек: Ж. Баласагын атын. КУУ, 2012. – 426 б. – 0,5 б. т.

5. Абдуматов, К. А. Кыргыз Республикасынын банк көзөмөлүнүн азыркы абалы [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Экономика, финансы жана айыл чарбаны башкаруу тууралуу актуалдуу маселелер // Экономика жана финансы. – 2013. – № 2. – 0,5 б. т.

6. Абдуматов, К. А. Финансылык контроль системасын маалыматтык камсыздоо [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Кыргыз Республикасын азыркы шартта экономикасын өнүктүрүүнүн проблемалары жана келечеги // Ж. Баласагын атын КУУнун Жарчысы. – Атайын чыгарылыш. – Бишкек: Ж. Баласагын атын. КУУ, 2013. – 430 б. – 0,5 б. т.

7. Абдуматов, К. А. Финансылык интеграция шартында Бажы союзундагы өлкөлөрдүн өз ара аракеттенүүсү [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Улуу Жибек жолу жана евразиялык экономикалык мейкиндик // Ж. Баласагын атын. КУУнун Жарчысы. – Атайын чыгарылыш. – Бишкек: Ж. Баласагын атын. КУУ, 2015. – 300 б. – 0,5 б. т.

8. Абдуматов, К. А. Банк контролунун финансылык жол-жоболорун жакшыртуунун негизги багыттары [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития. – Чебоксары, 2015. – 448 б. – 0,5 б. т.

9. Абдуматов, К. А. Банк контролун финансылык өнүктүрүүнүн концепциясы [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Science and Practice: new Discoveries. – Karlovy Vary, 2015. – 0,5 б. т.

10. Абдуматов, К. А. Банк системасын пруденциалдуу көзөмөлдөөнүн практикалык аспекти жана экономикалык табияты [Текст] / К. А. Абдуматов // М. Рыскулбеков атын. КЭУнун Жарчысы. – 2016. – № 1(35). – 318 б. – 0,5 б. т.

11. Абдуматов, К. А. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы банктык жөнгө салуунун жана банктык көзөмөлдөөчү орган катары [Текст] / К. А. Абдуматов // М. Рыскулбеков атын. КЭУнун Жарчысы. – 2016. – № 1(35). – 318 б. – 0,5 б. т.

12. Абдуматов, К. А. Кыргыз Республикасынын банк контролун өнүктүрүүнүн проблемалары жана келечеги [Текст]: илим.-практ. конференциянын материалдары / К. А. Абдуматов // Экономика илими: кечээ, бүгүн, эртең // Ж. Баласагын атын. КУУнун Жарчысы. – Атайын чыгарылыш. – Бишкек: Ж. Баласагын атын. КУУ, 2014. – 634 б. – 0,5 б. т.

13. Абдуматов, К. А. Банк системасындагы контроль: эл аралык тажрыйба [Текст] / К. А. Абдуматов // Научный журнал Министерства образования и науки РК. – 2013. – № 1. – 293 б. – 0,5 б. т.

08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана кредит адистиги боюнча
Абдуматов Кубанычбек Абдуматовичтин экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган «Банк системасындагы контроль жана аны модернизациялоо» деген темадагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: банк системасы, банк контролу, финансылык абал, кредит, финансылык отчет берүү, пруденциалдык контроль.

Изилдөөнүн объекти: банктагы финансыны контролдоо системасы.

Диссертациялык иштин максаты: банк системасында финансылык контролдоону модернизациялоонун багыттарын илимий жактан негиздөө, азыркы банк тейлөөлөрүнө жооп берүүчү методологияны жана инструменттерди иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн предмети: азыркы дүйнөлүк кризистин жана экономиканы трансформациялоо шарттарында банктагы финансыны контролдоону ишке ашыруу процессинде түзүлгөн банк системасындагы финансылык мамилелер.

Изилдөөнүн усулдары: системалык, логикалык, сандык, техникалык, структуралык-функционалдык, статистикалык, графикалык анализ.

Алынган натыйжалар: банктагы финансыны контролдоонун маңызы такталган жана ачыкталган, банк чөйрөсүндөгү контролдоо системасынын өнүгүү этаптары белгиленди; интеграция шарттарында банктагы контролдун өнүгүшүнүн артыкчылыктары аныкталды; банктагы контролду модернизациялоонун өнүктүрүлгөн инструменттери сунушталды; банк системасын өнүктүрүүнүн азыркы моделин калыптандыруунун негиздемеси берилди; банкта финансыны контролдоону уюштурууга карата мамилеге илимий жактан негиздеме берилди; Кыргызстандын банк системасында контролду ишке ашыруунун концептуалдык модели иштелип чыкты; финансыны контролдоону модернизациялоо механизмдери жана усулдары сунушталды; учурдагы абалдын мониторинги үчүн унификация жагына жөнгө салуучу отчет берүүнү өзгөртүү сунушталды; банк контролунун

натыйжалуулугун арттыруу ыкмалары иштелип чыкты; банк контролунун инфраструктурасын өнүктүрүүнү камсыздоочу чаралар сунушталды.

Колдонулуу даражасы: сунуштар «Ички аудиттин кызматы жөнүндө», «Финансылык контроль жана отчет берүү бөлүмү жөнүндө» жоболорду жана ички ченемдик документтерди иштеп чыгууда «КыргызКредитБанк» ААКда колдонууга киргизилди. Диссертациянын материалдары Ж. Баласагын атындагы КУУнун Экономика факультетинин Финансы кафедрасынын окутуу процессинде пайдаланылат.

Колдонулган жааттары: Кыргызстанда банктагы контроль жаатында түзүлгөн уюмдук-экономикалык мамилелерди өнүктүрүү боюнча концептуалдык, уюмдук жана методологиялык мүнөздө иштелип чыккан сунуштар коммерциялык банктардын ишинде, ошондой эле «Финансы», «Банк иши» дисциплиналары боюнча окутуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Абдуматова Кубанычбека Абдуматовича на тему: «Контроль в банковской системе и его модернизация» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности

08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: банковская система, банковский контроль, финансовое состояние, кредит, финансовая отчетность, пруденциальный контроль.

Объект исследования: система банковского финансового контроля.

Цель диссертационной работы: научное обоснование направлений модернизации финансового контроля в банковской системе, выработка методологии и инструментов, отвечающих современным банковским услугам.

Предмет исследования: финансовые отношения банковской системы, складывающиеся в процессе осуществления банковского финансового контроля в современных условиях мирового кризиса и трансформации экономики.

Методы исследования: системный, логический, количественный, технический, структурно-функциональный, статистический, графический анализ.

Полученные результаты: уточнена и раскрыта сущность банковского финансового контроля, выделены этапы развития контрольной системы банковской сфере; определены приоритеты развития банковского контроля в условиях интеграции; рекомендованы усовершенствованные инструменты модернизации банковского контроля; обосновано формирование современной модели развития банковской системы; научно обоснован подход к организации финансового контроля в банке; выработана концептуальная модель осуществления контроля в банковской системе Кыргызстана; рекомендованы механизмы и методы модернизации финансового контроля; предложены изменения регулятивной отчетности в сторону унификации для мониторинга текущего состояния; разработаны способы повышения эффективности банковского контроля; предложены меры, обеспечивающие совершенствование инфраструктуры банковского контроля.

Степень использования: предложения внедрены в ОАО «КыргызКредитБанк» при разработке положений «Ички аудит кызмат жөнүндө», «Финансыны контролдоо жана отчет берүү бөлүмү жөнүндө» и внутренних нормативных документов. Материалы диссертации используются в учебном процессе кафедры «Финансы» экономического факультета КНУ им. Ж. Баласагына.

Область применения: разработанные рекомендации концептуального, организационного и методологического характера по совершенствованию организационно-экономических отношений, складывающихся в области банковского контроля в Кыргызстане, могут использоваться в работе коммерческих банков, а также в учебном процессе по дисциплинам «Финансы», «Банковское дело».

RESUME

The dissertation of Abdumатов Kubanychbek Abdumatovich on the topic: "Control in the banking system and his modernization" for the degree of candidacy for an academic degree of PhD in Economy specialty 08.00.10 - finance, money circulation and credit

Key words: banking system, bank control, financial condition, credit, financial reporting, and prudential control.

Object of research: the system of bank financial control.

The purpose of the dissertation work: the scientific substantiation of the directions of modernization of financial control in the banking system, the development of methodology and tools that meet modern banking services.

The subject of the research: financial relations of the banking system, which are formed in the process of carrying out bank financial control in the current conditions of the world crisis and economic transformation.

Methods of research: system, logical, quantitative, technical, structural-functional, statistical, graphical analysis.

The received results: the essence of the bank financial control is clarified and disclosed, the stages of development of the control system to the banking sphere are outlined; priorities for the development of banking control in the context of integration; recommended improved tools for the modernization of banking control; the formation of a modern model of the development of the banking system is justified; scientifically justified the approach to the organization of financial control in the bank; a conceptual model of control in the banking system of Kyrgyzstan was developed; recommended mechanisms and methods for the modernization of financial control; proposed changes in regulatory reporting towards unification to monitor the current state; ways to improve the effectiveness of banking

control; proposed measures to ensure the improvement of the banking control infrastructure.

Degree of use: proposals have been introduced in OJSC KyrgyzKreditBank in the development of the provisions "On Internal Audit Service", "On the Department of Financial Control and Reporting" and internal regulatory documents. Materials of the thesis are used in the educational process of the Department of Finance of the Faculty of Economics of KNU. Dz. Balasagyn.

Scope: developed recommendations of conceptual, organizational and methodological nature on improving the organizational and economic relations emerging in the field of banking control in Kyrgyzstan can be used in the work of commercial banks, as well as in the educational process in the disciplines "Finance", "Banking".